

Essay

Magt, medarbejdermangel og
moralsk stress på vigtige poster i
velfærdsstaten

Af Nana Katrine Vaaben, Docent,
Københavns Professionshøjskole

Kristian Gylling Olesen, Lektor,
Københavns Professionshøjskole

Magtudredningen 2.0

De fleste danskere møder velfærdsstaten mange gange i deres liv. Som oftest i form af konkrete medarbejdere som jordemødre, sygeplejersker, pædagoger, lærere, socialrådgivere, politifolk m.v. Men stillingerne på de vigtige poster i velfærdsstaten er i dag sværere at besætte end tidligere, og flere flygter også fra stillingerne, når først de er ansat. En prognose viser, at der vil mangle over 35.000 sygeplejersker, lærere, pædagoger og socialrådgivere i 2030 (Damvad Analytics, 2021). Det er et kæmpe problem, hvis der ikke er mennesker, som vil uddanne sig til og arbejde i disse fag. Det kan true samfundskontrakten, for skatteborgerne forventer, at velfærdsstaten hjælper dem under vejs i livet.

Hvem har magt til at løse problemet?

Men hvorfor er problemet ikke allerede løst? Måske fordi de politiske aktører hver for sig er ret magtesløse og skubber problemet rundt. Politikerne på Christiansborg er varsomme med at blande sig. De henviser til den danske model og mener, at det må være arbejdsmarkedets parter, der sammen løser problemet. Spørger man arbejdsmarkedet parter, siger de faglige organisationer, at bedre vilkår, flere ressourcer og højere løn er et godt sted at starte. Men arbejdsgiverne - altså regioner og kommuner - har på ingen måde råd til at efterkomme medarbejdernes ønsker. I stedet ser de gerne, at professionshøjskolerne uddanner nogle flere til at fylde op med. Men professionshøjskolerne kan ikke uddanne flere, hvis de unge ikke søger ind. Med andre ord: Ingen af disse parter kan løse problemet alene.

Hvad er der galt med den eksisterende viden?

Der er allerede publiceret bunker af videnskabelige artikler om "rekruttering og fastholdelse" internationalt. Hvorfor bliver al den viden ikke omsat? Måske fordi mange af artiklerne ligger i store forskningsdatabaser, som kun forskere har adgang til. Skulle man som borger alligevel få adgang, kan man se frem til et stort sorteringsarbejde blandt mange, lange engelske artikler. Og der er langt mellem snapsene, for størstedelen vil vise sig irrelevante, fordi de fx handler om lande, der er meget forskellige fra Danmark. Desuden er mange artikler baseret på statistik og taludtræk, og det hjælper ikke en skoleleder eller en afdelingssygeplejerske at få at vide, at

problemet med fastholdelse statistisk set hænger sammen med nogle andre forhold i befolkningen, som de alligevel ikke har indflydelse på.

Der er derfor brug for, at vi forsker mere i, hvordan de mennesker, der arbejder (eller potentielt kunne komme til at arbejde) i velfærdsprofessionerne, tænker, føler og træffer valg gennem deres studie- og arbejdsliv. De er dem, der har magten til at beslutte, hvad de vil beskæftige sig med, så vi bliver nødt til at kende deres bevæggrunde. Hvorfor søger de ind? Hvad finder de svært? Hvorfor forlader de nogle gange deres jobs?

Ind og ud af professionerne – drivkraften er den samme

Gennem de seneste 10 år har forskere på Københavns Professionshøjskole undersøgt, hvilke bevæggrunde lærere - og senere også sygeplejersker - har for at vælge deres fag og jobs til og fra. Vi har bl.a. fundet ud af, at unge mennesker søger ind på læreruddannelsen for at komme til at gøre en forskel i børns liv (Böwadt et al., 2017). Den drivkraft genfinder vi blandt både de ældre studerende, der er næsten færdige med deres uddannelse (Pedersen et al., 2019), hos de nyuddannede lærere ude på folkeskolerne (Böwadt & Vaaben, 2021), blandt deres mere erfarne kolleger (Böwadt et al., 2019), samt hos de lærere, der har valgt at forlade folkeskolen (Pedersen et al., 2016). De sidstnævnte har nemlig typisk forladt folkeskolerne modvilligt, fordi de måtte gå på kompromis med netop det, der fik dem til at ville være lærere. Noget lignende så vi hos de sygeplejersker, der har forladt det offentlige sundhedsvæsen (Vaaben, Weinreich, et al., 2023). Det er meget problematisk, hvis man i arbejdet må gå på kompromis med lige præcis det, der fik én til at vælge sit fag.

Moralsk stress er en alarmklokke, der bimler

Men hvordan sker det konkret, når mennesker føler sig nødsaget til at forlade et job, de i udgangspunktet gerne vil blive i? Det har vi undersøgt i et netop afsluttet forskningsprojekt om moralsk stress i politi, folkeskoler og ældrepleje (Olesen et al., 2023; Vaaben, Olesen, et al., 2023).

Den klassiske definition på moralsk stress er, når man godt ved, hvad der er det rigtige at gøre, men er forhindret i at gøre det. Man kan også anskue moralsk stress som en

slags dårlig samvittighed, en tanke, der mærkes med kroppen, og kalder på handling. Moralsk stress er altså ikke en sygdom eller en diagnose. Det er snarere en kropslig alarmklokke, der bimler: "Du må gøre noget!" Netop derfor er det så problematisk, hvis man som professionel ikke kan komme til at handle på alarmklokkens bud. Det kan igangsætte overvejelser om at forlade et job man ellers er glad for.

Dårlig samvittighed og afmagt i mødet med borgerne

I politiet oplever politifolkene indimellem dårlig samvittighed over for befolkningen, fordi de synes, at de svigter og bruger tiden forkert. I stedet for at gøre det, som de politifagligt mener befolkningen vil have gavn af, ender de med at fokusere på det, der er politiske måltal for. En politimand, som havde overvejet at forlade politiet, forklarer:

Jeg synes, det er frustrerende at gå på arbejde og sige, at 35% af det, jeg laver, det er bare noget jeg gør, fordi jeg skal. Og det giver ikke rigtig værdi. Det er det, jeg synes er dybt frustrerende og utilfredsstillende.

Denne politimand og mange af hans kolleger oplever, at de forhindres i at udrette "det, de er sat i verden for", som de siger, og det kan igangsætte overvejelser om at blive eller gå.

Vi hopper videre til folkeskolen, hvor en inklusionsdagsorden i 2012 og en folkeskolereform i 2013 har skabt en situation, hvor flere børn med særlige behov skal rummes i de normale folkeskoleklasser samtidig med, at skoledagene er blevet længere, og lærerne er blevet færre. En klasselærer i en 2. klasse forklarer, hvordan det er nærmest umuligt for hende at skabe en tryk skoledag for børnene, fordi der i klassen er en dreng, som har det svært, og som viser det ved at slå og sparke. Men der er ikke kun det:

Vi har også en pige, der bare er mega-ked af det, og hun er ked af det, fordi hendes far i perioder er indlagt, fordi han har ondt i tankerne. Og hun trækker sig væk fra klassen og sidder ude i garderoben. Jeg kan se hende gennem ruden, og jeg ved jo godt, at hvis jeg går ud og sidder og snakker med hende i 5-7 minutter, så kan jeg sagtens få hende til at få lyst til at komme med ind i klassen igen. Men jeg gør det jo

ikke, for jeg ved godt, at hvis jeg er derude, og jeg er alene, så går der ikke lang tid, før der er noget nær ravnerok inde i klassen. Der vil det jo igen give sindssygt god mening at være to, for at den ene kan tage sig af hende, og den anden kunne være i klassen. Men jeg ved godt, at det ikke er en mulighed med de timer, og hvad det koster.

Også klassens matematiklærer er frustreret:

En af de ting, som på en eller anden måde forekommer mig helt vanvittigt, det er, at vi bruger så meget tid på at dokumentere. [...] Det føles lidt som pseudoarbejde for at tilfredsstille noget et højere sted i systemet, selvom samtlige fagpersoner, der har kigget på den her elev, er enige om, at han har brug for noget mere. Det er ligesom om, at fagpersonens vurdering sådan up front ikke er nok. Men at der også skal ligge en eller anden form for data på, at det faktisk er sådan her.

Lærerne oplever konstant at skulle prioritere, hvilke elever de vil svigte. Den ene eller de mange? De højlydte eller de stille? Og de oplever, at det er noget nær umuligt at få bevilget hjælp, selvom de bruger masser af tid på at dokumentere og holde møder. Og de ærgrer sig over, at den tid ikke i stedet bliver brugt på at hjælpe børnene.

Vi iler videre til ældreplejen, hvor plejepersonalet har dårlig samvittighed over ikke at have tid nok til de gamle. Men der er også et andet forhold, som fylder hos dem.

Lånemarkedet

I nogle kommuner er det nemlig sådan, at selv de plejeartikler, man kan få brug for akut, skal bevilges (eller visiteres, som det hedder) gennem et system. En SOSU-assistent fortæller:

Vi har lige anlagt et kateter på en [beboer] med godkendelse fra lægen, hvor han ordineret til god og kærlig pleje, som man får den sidste tid. Og der har vi anlagt et kateter, for det skal vi gøre nu. Men vi kan ikke vente på, at vi får en bevilling hjem. Så der var vi på lånemarkedet, og der skal man jo huske at aflevere tingene tilbage igen. Det er samme princip, som jeg sagde tidligere: Vi tager fra en anden beboer, og så afleverer vi det tilbage, når vi får vores vare hjem.

SOSU-assistenterne står med jævne mellemrum i en situation, hvor de bliver nødt til at låne plejeartikler fra én beboer, fordi der er akut brug for dem til en anden. Det må de egentlig ikke, men hvad skal de ellers gøre? Det kan undre, at der ikke findes lokale lagre på plejecentret med plejeartikler, man kan få akut brug for. Og det gør der på en måde også ... uofficielt. Når beboerne dør, gemmer plejepersonalet nemlig de plejeartikler, som er i ubrudt emballage, i små hemmelige lagre, så de er bedre rustet til sådanne situationer.

Her er helt åbenlyst en kilde til moralsk stress, for plejepersonalet bliver i kraft af den måde, der ressourcestyres på, sat i en situation, hvor de kun kan gøre det rigtige (at hjælpe beboere med akutte behov) ved at gøre noget forkert (bryde reglerne og gå på lånemarkedet eller oprette hemmelige lagre). Og faktisk fungerer bevillingen af tid nogenlunde som bevillingen af plejeartikler. Det forklarer en ergoterapeut om:

Når en borger fx får et sår, så kan du ikke sige, at det skifter, når jeg har fået visitationstimer på det. Vi går ud og skifter det med det samme, og nogle gange går vi og laver sårpleje en uge eller to, før vi overhovedet får visitationstimer for det. Så der er rigtig mange ting, vi gør, som vi ikke har fået visiteret endnu. Det gør vi, fordi ellers går det jo galt.

Plejepersonalet låner tid, som er bevilget til én borger for at bruge det til at søge om tid til en anden borger. Og det samme gør lærerne faktisk i forhold til elever. Men når det drejer sig om tid, er det lidt svært at aflevere det tilbage igen.

Beredskab eller bevillingssystem

Det gik op for os, at mens politiet er organiseret som et beredskab, så er skoler og ældrepleje i højere grad organiseret som et bevillingssystem. Det betyder, at når der sker noget akut i skolerne eller i ældreplejen – og det gør der ofte – så er princippet ikke at sende hurtig og relevant hjælp. I stedet beder man medarbejderne om at ansøge om ressourcer til at løse akutte problemer. Det tager tid og bevirker, at moralsk stress – der i udgangspunktet er en sund reaktion på en situation, der kræver handling – kan nå at udvikle sig til en problematisk tilstand af magtesløshed, man ikke kan se enden på. Og netop her begynder overvejelserne om jobskifte at dukke op som en sidste udvej.

Hvis vi skal bremse medarbejderflugten fra velfærdsstaten, må vi ressourcestyre på måder, hvor de mennesker, som har valgt at blive lærere, pædagoger, sygeplejersker, politifolk mv. har mere magt og indflydelse på, hvordan ressourcerne bruges. Som systemerne fungerer nu, placeres de nemlig i magtesløse situationer, og hvor de ikke kan stå inde for deres arbejde. Hvis de på den baggrund fravælger deres jobs, får velfærdsstaten svært ved fortsat at leve op til borgernes helt legitime forventninger til, at velfærdsstaten hjælper dem undervejs i livet.

Litteratur

- Böwadt, P. R., Pedersen, R., & Vaaben, N. (2017). *Først og fremmest elsker jeg at arbejde med børn*. Professionshøjskolen UCC.
- Böwadt, P. R., Pedersen, R., & Vaaben, N. (2019). *Når verdens bedste job bliver for hårdt*. Københavns Professionshøjskole. Københavns Professionshøjskole.
- Böwadt, P. R., & Vaaben, N. (2021). *Ny i professionen—De første år som lærer*. Københavns Professionshøjskole.
<https://www.ucviden.dk/da/publications/ny-i-professionen-de-første-år-som-lærer>
- Damvad Analytics. (2021). *Behovet for velfærdsuddannede i 2030*. Damvad Analytics for Danske Professionshøjskoler.
<https://danskeprofessionshøjskoler.dk/nyheder/damvad-analytics-behovet-for-velfærdsuddannede-i-2030/>
- Olesen, K. G., Vaaben, N., & Gylling, M. (2023). *Med Samvittigheden på Arbejde*. Københavns Professionshøjskole.
- Pedersen, R., Böwadt, P. R., & Vaaben, N. (2016). *Hvorfor stopper lærerne i folkeskolen?* Professionshøjskolen UCC.
- Pedersen, R., Böwadt, P. R., & Vaaben, N. (2019). *På tærsklen til at blive lærer*. Københavns Professionshøjskole.
- Vaaben, N., Olesen, K. G., & Gylling, M. (2023). Should I stay or Should I go? Moralsk stress som pushfaktor i politi, skole og ældrepleje. *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 25(1).
- Vaaben, N., Weinreich, E., Dahlager, L., Mouritzen, S. S., & Manstrup, S. (2023). *Hvorfor stopper sygeplejersker i det offentlige sundhedsvæsen?* Københavns Professionshøjskole.

Magtudredningen 2.0: Essay-serien

En central del af Magtudredningen 2.0 er en bred inddragelse af forskere, hvis forskning kredser om et eller flere af magtudredningens temaer. Som led i projektet blev der i foråret 2024 afholdt 15 forskerworkshops, hvor oplægsholdere efterfølgende blev inviteret til at omarbejde deres oplæg til et essay. Essay-serien er forfatternes perspektiver på centrale tematikker for en dansk magtudredning og har forfatterne som afsender.

Dette essays er en del af tema 11 i Magtudredningen 2.0's forskningsplan: Hvad er vilkårene for mødet mellem borgerne og centrale velfærdsorganisationer i det 21. århundrede?

De store velfærdsinstitutioner inden for socialområdet, sundheds-, beskæftigelses- og uddannelsessektorerne er nogle af de væsentlige kontaktpunkter mellem borgerne og det politiske system og er centrale for borgernes velfærd og deres oplevelse af legitimitet, magt og afmagt i forhold til det politiske system. Dette tema fokuserer på borgernes indflydelse på den hjælp, de modtager, de fagprofessionelles autonomi; og den magt der udøves i implementeringen af de politiske beslutninger herunder inden for politiet som en del af statens voldsmonopol. Temaet omhandler også den digitale udviklings indvirkning på mødet mellem borgerne og de fagprofessionelle, samt om der opstår teknologibaserede kløfter mellem borgergrupper.